

УДК 340

Завгородня Ю.С.
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-23-27

ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ ЯК ФАКТОР ПІЗНАННЯ ПРАВ ДИТИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Здійснено аналіз інтересів дитини як чинника, який допомагає пов'язувати сутність і зміст прав дитини.

З'ясовано етимологію слова «інтерес», проведено детальний аналіз чинного законодавства, зокрема, Конституції України та Сімейного кодексу України щодо використання терміна «інтерес дитини», «законний інтерес дитини». Проаналізовано правові норми, згруповано та виокремлено п'ять блоків. Проаналізовані правові приписи дозволили зробити висновок про те, що чинне законодавство переважно не бачить у дитині людини, що може висловити свої інтереси. Більш того, якщо дитина і висловлює власне бачення розвитку свого життя, то суд може знехтувати цією думкою, зважаючи на власне розуміння інтересів цієї конкретної дитини.

Ключові слова: *інтерес, інтереси дитини, права дитини, права людини, правова цінність.*

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні продовжують відбуватися фундаментальні зміни у державно-правовій сфері. Прийнято відповідні зміни до конституції, законів, які регулюють організацію та діяльність органів правопорядку; на порядку денному організація функціонування Вищого антикорупційного суду та необхідність прийняття нового закону про адвокатуру та адвокатську діяльність тощо. Означені реформи та проваджені у їх межах зміни пов'язані із зміною вектора правничої діяльності: якщо до недавнього часу превальювали концепції загального блага над індивідуальним (тому і йшлося про обов'язки людини та її соціальний захист) та радянської законності (навіть незважаючи на закріплення у Конституції України принципу верховенства права, яке сприймалося як верховенство правового закону), то на сьогодні «формалізуються» інші цінності – права людини та верховенство права (зазначимо, що не може бути верховенства права без визнання прав людини та їх реального забезпечення). Таким чином, у транзитивний період подальшого розвитку української держави прослідковується загальна закономірність переоцінки системи цінностей, що лежать у основі правової системи. Саме у такий «перехідний» час завжди на порядок денний виходять питання правових цінностей та цінностей у праві. Одним із таких питань (як і цінністю) є права дитини. Слід зауважити, що до недавнього часу питання прав дитини не було предметом комплексного дослідження, зважаючи на низку моментів:

- по-перше, виходячи з концепції прав колективу, а не людини, такої сфери як права дитини просто не існувало;

- по-друге, не передбачала повною мірою наявність прав дитини і теорія прав людини, яким відповідають обов'язки людини та «наданість» прав людини державою.

Лише у межах концепції західної доктрини прав людини, яка виходить з фундаментальності, природності, універсальності, невід'ємності та вертикальності людських прав може йти мова про права дитини.

Зважаючи на судову практику українських судів, зокрема, у справах про розлучення та залишення дитини з матір'ю, перманентні зміни до законодавства про соціальний захист сімей з дітьми (наразі актуальними для українського суспільства і широко обговорюваними є зміни до чинного законодавства з питання допомоги при народженні

дитини), можна стверджувати, що вітчизняна юридична практика не повною мірою виробила концепцію прав дитини, що указує на актуальність і нагальність необхідності дослідження окресленої тематики загалом та окремих її аспектів зокрема у контексті правової аксіології.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід вказати, що, незважаючи на відсутність концептуального бачення прав дитини як правового явища, вітчизняні науковці досліджували окремі аспекти цієї тематики. Аналіз наукової юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що найбільш дослідженим є кримінально-правовий, кримінологічний та криміналістичний аспекти забезпечення прав дитини (на нашу думку, це зумовлено високим рівнем дитячої злочинності та намаганням зменшити її показники). Серед науковців, які розробляли означену проблематику, слід виокремити таких: О.В. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.П. Бахін, І.Г. Богатирьов, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, О.М. Джужа, М.М. Єфімов, Т.С. Леоненко, О.М. Литвинов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'яничков, П.С. Матишевський, Г.С. Мауленов, С.І. Мінченко, Г.М. Міньковський, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Д.Й. Никифорчук, М.В. Салтевський, С.М. Стахівський, Р.Л. Степанюк, Л.Д. Удалова, Є.В. Фесенко, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько, С.М. Школа, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко та інші.

Не можна не зазначити і загальнотеоретичне дослідження наук Н.В. Ортинської (на рівні докторської дисертації) «Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження». Втім, аналіз цієї роботи дозволяє зробити висновок про неврахування автором таких ознак прав людини як фундаментальність, природний характер, вертикальність, непов'язаності з обов'язками [1, с. 5–15], що указує на дотримання автором нормативістського підходу до розуміння правових явищ (про що додатково свідчить і використання термінології, і структура правового статусу та інше), який не дозволяє, як ми зазначили вище, адекватно пізнати сутність досліджуваної правової категорії. Тому можна стверджувати, що аналізована робота ґрунтується на тих правових цінностях, які на сучасному етапі розвитку української державності та правової системи переоцінюються, що є додатковим аргументом на користь актуальності обраної теми.

Зважаючи, що у межах роботи цього виду не можна повною мірою окреслити концепцію прав дитини у контексті правової аксіології, метою нашого дослідження є акцентування уваги наукової спільноти на необхідності пізнання терміна «інтереси дитини», що дозволить краще розуміти зміст прав дитини.

Виклад основного матеріалу. Ведучи мову про правову аксіологію, не можна не зазначити, що фактично усталеним є термін «захист прав, свобод та законних інтересів». І якщо відносно розуміння прав (свобод) у вітчизняній юридичній науці протягом останнього часу помітна тенденція до відходу від радянського їх сприйняття до конвенційного (маємо на увазі Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод), то щодо розуміння законного інтересу важко виокремити будь-яку тенденцію. У цьому контексті не можна не згадати рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року, в якому на той час орган конституційної юрисдикції інтерпретував термін «охоронюваний законом інтерес», що вживається в ч. 1 ст. Цивільного процесуального кодексу України та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «право», як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [2].

Важливою у контексті нашого дослідження є теза Конституційного Суду України про те, що «інтерес може бути як охоронюваним законом, правоохоронюваним, законним, так і незаконним, тобто таким, що не захищається ні законом, ні правом, не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними, оскільки такий інтерес спрямований на ущемлення прав і свобод інших фізичних і юридичних осіб, обмежує захищені Конституцією та законами України інтереси суспільства, держави чи «всіх співвітчизників» або

не відповідає Конституції чи законам України, загально визнаним принципам права» [2]. При цьому не можемо не погодитись (особливо, зважаючи на викладений нами нижче аналіз приписів Сімейного кодексу України) з тим, що «наголос на «охоронюваності законом» чи законності того чи іншого інтересу законодавець робить не завжди, зважаючи на те, що згадувані у законах інтереси не суперечать Конституції України або впливають з її змісту» [2].

Загалом методично правильно буде взяти до уваги етимологію терміна «інтерес». Саме так зробив і Конституційний Суд України, зазначаючи, що зміст розглядуваного терміна охоплює таке:

- 1) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення;
- 2) вагу; значення;
- 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, потреби;
- 4) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам; вигоду, користь, зиск [3].

«У загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології – як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує. В юридичних актах термін "інтерес", враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами», – зазначає Конституційний Суд України [2].

Зауважимо, що Основний Закон нашої держави містить низку правових приписів щодо прав дитини. Згадаємо, зокрема, ч. 3 ст. 51 Конституції України: «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [4], а також ч.ч. 1, 2 ст. 52 Конституції України: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.» [4]. Як бачимо, текст Конституції України не використовує терміна «інтереси дитини» чи «законні інтереси дитини».

Аналіз Сімейного кодексу України дозволяє виокремити низку статей, у яких закріплено положення щодо забезпечення інтересів дитини. Означені приписи можна поділити на декілька груп.

Першу групу складають норми, у яких ідеться про забезпечення інтересів дитини безвідносно до суб'єкта забезпечення (без його конкретизації). До цієї групи належать норми, які передбачають таке:

- регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини (ч. 8 ст. 7);
- метою державної реєстрації шлюбу є, зокрема, забезпечення охорони прав та інтересів дітей (ч. 1 ст. 27);
- усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя (ч. 2 ст. 207);
- установлення заборони бути усиновлювачами особам, інтереси яких суперечать інтересам дитини (ч. 2 ст. 212).

Другу групу складають норми, в яких ідеться про забезпечення інтересів дитини батьками, опікунами, піклувальниками, усиновлювачами, іншими членами сім'ї. До цієї групи належать норми, які передбачають таке:

- необхідність урахування подружжям при визначенні режиму володіння та користування і розпорядження майном інтересів сім'ї, насамперед дітей (ст. 59);
- право батьків звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини без спеціальних на те повноважень (ч. 2 ст. 154);
- неможливість здійснення батьківських прав всупереч інтересам дитини (ч. 2 ст. 155);
- обов'язок батьків урахувати інтереси дитини при управлінні майном дитини (ст. 177);
- обов'язок батьків розпоряджатися аліментами виключно в інтересах дитини (ч. 2 ст. 179);

- право усиновлювача приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам (ч. 2 ст. 227);

- право опікуна, піклувальника перешкоджати спілкуванню дитини з її батьками та іншими родичами, якщо таке спілкування суперечить інтересам дитини (ч. 3 ст. 249);

- право баби і діда щодо захисту прав та інтересів онуків без спеціальних на те повноважень (ч. 2 ст. 258);

- право сестри, брата, мачухи, вітчима щодо захисту прав та інтересів онуків без спеціальних на те повноважень (ч. 2 ст. 262).

Третю групу складають норми, в яких ідеться про забезпечення інтересів дитини органами опіки та піклування. До цієї групи належать норми, які передбачають таке:

- необхідність урахування органом опіки та піклування інтересів дитини при вирішенні питання зміни прізвища дитини (ч. 5 ст. 148);

- повноваження органів опіки та піклування відмовити у наданні дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини у випадках встановлення ними, що вчинення правочину призведе до звуження обсягу існуючих майнових прав дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини (ч. 5 ст. 177).

Четверту групу складають норми, у яких ідеться про забезпечення інтересів дитини судом. До цієї групи належать норми, які передбачають таке:

- право суду не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини (ч. 6 ст. 19);

- необхідність урахування судом інтересів дитини за наявності спору подружжя щодо поділу майна (ч. 1 ст. 71);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання зміни умов шлюбного договору (ч. 3 ст. 100);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя (ч. 2 ст. 112);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання зміни прізвища дитини (ч. 5 ст. 148);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання присутності на побаченні з дитиною іншої особи (ч. 2 ст. 159);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання поновлення батьківських прав (ч. 4 ст. 169);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання усиновлення без згоди опікуна, піклувальника або органу опіки та піклування (ч. 3 ст. 221);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання усиновлення без згоди закладу охорони здоров'я або навчального закладу (ст. 222);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання запису усиновлювача матір'ю, батьком дитини (ч. 3 ст. 229);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при вирішенні питання зміни відомостей про місце народження та дату народження дитини при усиновленні (ч. 3 ст. 230);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при розгляді заяви про збереження між заявником та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку (ч. 2 ст. 232);

- необхідність урахування судом інтересів дитини при скасуванні усиновлення (ч. 1 ст. 238).

П'яту групу складають норми, в яких ідеться про забезпечення інтересів дитини самою дитиною. До цієї групи належать норми, які передбачають таке:

- право дитини звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, суду (ч.ч. 3, 4 ст. 152);

- можливість бути вислуханою при вирішенні питань, що стосуються її життя (ст. 171).

Зазначимо, що відповідно до ч. 3 ст. 171 Сімейного кодексу України, Суд при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном, має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси [5].

Висновки. Наведені приписи (як кількісна їх характеристика щодо кожної групи,

так і якісна) дозволяють зробити висновок про те, що чинне законодавство не бачить у дитині людини, що може висловити свої інтереси. Більш того, якщо дитина і висловлює власне бачення розвитку свого життя, то суд може знехтувати цією думкою, зважаючи на власне розуміння інтересів цієї конкретної дитини. Такий підхід, на нашу думку, де-що нівелює сутність прав дитини і, зокрема, право дитини на вільний розвиток своєї особистості.

Бібліографічні посилання

1. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2017. 524 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/interes>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

Надійшла до редакції 29.11.2018

SUMMARY

Zavgorodnya Yu.S. Interests of the Child as a Factor of Knowledge of the Rights of the Child: Theoretical and Legal Aspect. The article analyzes the interests of the child as a factor contributing to linking the essence and contents of the rights of the child.

The etymology of the word "interest" is clarified, a detailed analysis of the current legislation, in particular, the Constitution of Ukraine and the Family Code of Ukraine as to the use of the term "child's interest", "the legitimate interest of the child" is conducted. The analyzed legal rules are grouped and five blocks are separated: the first group consists of the norms concerning the provision of the interests of the child irrespective of the subject of provision (without its concretization); the second group is formed of the norms concerning the provision of the interests of the child by his/her parents, guardians, trustees, adopters, and other family members; the third group consists of the norms concerning the provision of the interests of the child by the authorities of guardianship; the fourth group is formed of the norms, which are about ensuring the interests of the child by the court; the fifth group is composed of the norms concerning the provision of the child's interests by the child himself/herself.

There is a collisional moment: according to part 3 of Art. 171 of the Family Code of Ukraine, when resolving disputes between parents, other persons about his/her upbringing, place of residence, including settling disputes about deprivation of parental rights, renewal of parental rights, as well as a dispute regarding the management of his/her property, the court has the right to decide against the child's opinion, if his/her interests required so.

The given prescriptions (both quantitative and qualitative characteristics as to each group,) made it possible to conclude that the current legislation does not see a personality in a child who can express his or her interests. Moreover, if the child expresses his or her own vision of the direction of the development of his or her life, then the court may ignore this thought, given its own understanding of the interests of this particular child. This approach, in our opinion, somewhat reduces the essence of the rights of the child and, in particular, the right of the child to free development of his/her personality.

Keywords: *interest, the interests of the child, the rights of the child, human rights, legal value.*